

УДК 811.111'367.2 (045)

ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Валігура О. Р., Забужанська І. Д.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається ритмічна організація поетичного мовлення, аналізується специфіка породження та сприйняття віршованого тексту з урахуванням його ритмічної організації. Також здійснено спробу визначити ритмічну організацію американських віршованих текстів постмодернізму з точки зору лінгвокогнітивного підходу.

Ключові слова: ритм, віршований текст, лінгвокогнітивний, ментальний конструкт, постмодернізм.

Валигура О. Р., Забужанская И. Д. Лингвокогнитивные основы исследования ритмической организации стихотворного текста постмодернизма. В статье рассматривается ритмическая организация поэтической речи, анализируется специфика порождения и восприятия стихотворного текста с учетом его ритмической организации. Также предпринята попытка определить ритмическую организацию стихотворных текстов постмодернизма с точки зрения лингвокогнитивного подхода.

Ключевые слова: ритм, стихотворный текст, лингвокогнитивный, ментальный конструкт, постмодернизм.

Valihura O. R., Zabuzhanska I. D. Linguocognitive basis of the postmodern poetic texts research. The article, thus, discusses the rhythmic organization of poetic speech, analyzes the specifics of generation and perception of the poetic text in view of its rhythmic organization. An attempt is also made to analyze the rhythmic organization of postmodern poetic texts from the perspective of linguocognitive approach.

Key words: rhythm, poetic text, linguocognitive, mental construct, postmodernism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження ритмічної організації мовлення на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки носять яскраво виражений міждисциплінарний характер, оскільки в них інтегруються досягнення фізіології, психології, нейропсихології, когнітивної лінгвістики тощо. Залучення комплексного міждисциплінарного підходу видається цілком доцільним, оскільки жодна галузь наук пізнання не може претендувати на абсолютну автономність у вирішенні своїх завдань [2, 198]. Відтак загальновідоме антропоцентричне спрямування філологічних розвідок і прагнення досліджувати ритмічну організацію віршованих текстів як вияв лінгвоментальності людини є цілком актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці дослідження ритму як інгерентної ознаки людського мовлення представлене працями відомих лінгвістів XIX-XX ст., таких як А. М. Антипова, А. Б. Бабишева, Е. Бенвеніст, О. П. Брик, О. О. Вольфовська, М. М. Гіршман, І. Т. Григор'ян, О. М. Грінбаум, В. В. Потапов, О. А. Титова, С. Adams, Р. Auer тощо. Вивчення ж ритму у контексті лінгвокогнітивної парадигми є здебільшого спорадичним (А. А. Калита, О. Кривнова, Н. Cook, J. Laver). Пропонована стаття слугує продовженням попередніх досліджень, спрямованих на вияв лінгвокогнітивних основ ритмізації поетичного мовлення [5].

Мета статті виявити лінгвокогнітивне підґрунтя ритмічної організації віршованого тексту.

Об'єктом дослідження виступає ритмічна організація сучасних американських віршованих текстів. **Предметом** є лінгвокогнітивні основи ритмічної організації поетичного мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнофілологічна тенденція до антропоцентричності залишає феномен мовленнєвого ритму невичерпним джерелом лінгвістичного дослідження, залучаючи здобутки психолінгвістики, нейрофізіології, психопоетики, когнітивної лінгвістики тощо. Це пояснюється тим, що на зламі XIX-XX століть уперше постало питання співвіднесеності мови та нейроанатомії, зокрема прямого співвіднесення лінгвістичних і нейрофізіологічних даних мозку людини у рамках наукового підходу [10].

Відомо, що об'єкти фонетичних досліджень в остаточному підсумку сконструйовані у людській пізнавальній діяльності [15, 6], тому репрезентація концептуальних структур засобами фонологічних одиниць все-таки на наш час достатньо аргументована [2; 6; 8; 9]. Можливість фонологічних репрезентацій концептуального змісту виходить із здатності фонологічної структури передавати власну інформацію. Це підтверджується тим, що у нашій свідомості фонологічні сегменти представлені не лише у вигляді коливань повітря певної частоти та тембру, а й як ментальні сутності [1, 45], об'єктивно існуючі в пам'яті людини в певній узагальненій формі категорії. Більш того, емпіричними індикаторами нашої свідомості слугує вербальна реакція людини, складовою частиною якої є просодія, тому, опираючись на ефекти просодичної діяльності, можливо отримати певне уявлення про роботу свідомості [8, 120].

Трактуючи поняття ритму у лінгвістиці, Д. Кристал переконаний, що «ритм – це фонологічний термін, що позначає усвідомлену, відчутну регулярність помітних (промінантних) одиниць у мовленні» [161, 417]. Одним із вихідних постулатів для дослідження фонетичних одиниць у лінгвокогнітивній парадигмі, а в контексті нашого дослідження ритмічної організації поетичного мовлення, виступає твердження про те, що фонетична система мови є невід'ємним складником мисленнєвої діяльності людини, яка тісно пов'язана з когнітивними процесами [2, 24]. Поряд з цим, звукові репрезентації як складова мисленнєвої діяльності людини, виникають унаслідок взаємодії з когнітивними процесами мовця [14], а застосування когнітивного підходу до фонетичних і фонологічних досліджень, відповідно, дає можливість виявити когнітивні основи мовлення [2; 6; 14].

Таким чином, залучення емпіричних даних фізіології, психології, та нейронаук до пояснення ритмічної організації мовлення є необхідною передумовою для дослідження лінгвокогнітивних параметрів ритмічної організації поетичного мовлення, що, вочевидь, зумовлене міждисциплінарним та інтегративним характером когнітивної лінгвістики [10], а також її «когнітивним зобов'язанням» [19, 40].

Екстраполювання когнітивної парадигми на дослідження ритмічної організації мовлення дає підстави розглядати ритм з позицій його епістеміологічного статусу як ментальний конструкт [17, 228], одну із когнітивних стратегій, спрямованих на формування вагомих мовних моделей [20, 526], комплексну емерджентну властивість когнітивної конструкції з боку слухача [22, 188]. Поряд з цим, лінгвістичний ритм розглядається як частина ментальної репрезентації, що конструюється у процесі читання [18, 105].

Визнаючи тісний онтологічний зв'язок між ритмічністю мовлення та когнітивними процесами мовця, стверджується [2, 230], що оскільки ритмогрупи зафіксовані в нейродинамічних структурах головного мозку, то людина підсвідомо сприймає мовлення ритмічними групами, які містять в собі смислову єдність. У той же час, ритміко-інтонаційні особливості фрази є проявом явища фонетичної інтерференції [див. там само, 135], яка виявляється у тональній, часовій та ритмічній організації фрази [див. там само, с. 183], і має лінгвокогнітивне підґрунтя.

Дослідження лінгвокогнітивних основ ритмічної організації мовлення має беззаперечне практичне значення, оскільки опанування іноземною мовою, її вимовними та змістовими аспектами вбачається неможливим без урахування таких когнітивних процесів мовця як пам'ять, сприйняття, уява, емоції, мислення, а також без інформації щодо ознак формування мовлен-

невого ритму зокрема. Усе це свідчить про те, що у формуванні навички правильної ритмізації однаковою мірою задіяні артикуляторні та когнітивні процеси [13, 14]. Це пояснюється тим, що ритмізація мовлення пов'язана зі створенням абстрактних когнітивних схем, які виконують управляючу функцію щодо етапу артикуляції [9, 15]. Завдяки ритміко-інтонаційному членуванню, інформація, відформатована засобами мови, передається слухачу у вигляді послідовних фонетично організованих вербально-сміслових квантів [див. там само, 10], що сприяє правильній семантизації комунікативного повідомлення. Більш того, ритмічна організація інтонаційної фрази сприяє появі нової інформації у передбачуваній позиції та виокремленні прагматично важливих концептів. Це пояснюється тим, що перехід від орфографічного до орфоепічного коду набуває індивідуального характеру [7, 10], сприяючи, таким чином, глибшому розумінню взаємозв'язку процесів мислення та мовлення.

Ритмічна організація віршованого тексту, центрального об'єкту поетичного мовлення, відрізняється рекурентними елементами, що надають поетичним рядкам особливої стрункості і впорядкованості. Це, вочевидь, пов'язано з тим, що поетичне мовлення як система ідіостилістичних кодів прагне до виразності на всіх мовних рівнях [12, с. 102]. Відтак розглядаючи актуалізацію віршованого тексту як явище мовленнєво-розумового процесу, завдяки якому відбувається перехід від орфографічного до орфоепічного коду, для правильної інтерпретації смислової інформації тексту вважається за необхідне врахування інформації, яка передається різними мовними рівнями, включаючи фонетичний. Кодуючи повідомлення, адресант використовує різноманітні просодичні сигнали для передачі синтаксичного та семантичного змісту повідомлення [21], а просодичні параметри допомагають слухачеві декодувати стан мовця у момент спілкування [2; 6; 14]. Це видається цілком логічним, адже процеси як розуміння так і сприйняття є процесами декодування, які здійснюються завдяки володінню системою мови.

Віршований текст є історично складеним культурним кодом, який несе у знакових асоціаціях певну культурно-значущу інформацію [3, 122], тому його розглядають як складну категорію, що охоплює когнітивні, експресивно-емоційні й оцінно-аксіологічні складники [11; 13].

Підвищена зацікавленість лінгвістів до вивчення специфіки просодичної організації американських віршованих текстів постмодернізму для виявлення лінгвокогнітивних параметрів ритмічної організації пояснюється тим, що постмодернізм як квінтесенція філософствування кінця ХХ – початку ХХІ ст. неминуче вплинув на культуру, відтак і мову сучасного покоління американських поетів. Постмодерністська поетична мова характеризується поліцентризмом. Ця множинність посідає місце головної умови і художнього, і суспільного існування [4, 57]. Американська поезія епохи постмодерну презентує строкате різноманіття (у деяких випадках – симбіоз) різних художніх напрямів і різних форм, вражаючи незвичністю і форми, і змісту. Стосовно форми, то сучасне покоління американських поетів пише у стилі пост-конфесійної лірики, документальної поезики, прозових віршах, сонетах та звукової поезики. Сповідуючи естетичний плюралізм на всіх рівнях організації, постмодерністська творчість включає культурологічне метапрочитання, а також співтворчість митця і реципієнта, поряд із творчим використанням будь-яких традицій [див. там само, 58]. Таким чином, американські віршовані тексти епохи постмодернізму стають сприятливим підґрунтям для експериментально-фонетичного дослідження різних проявів авторського та читацького експериментаторства. Це, у свою чергу, стане одним із способів наближення до когнітивної системи людини, специфіки породження та сприйняття мовленнєвого ритму з позицій когнітивної лінгвістики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Екстраполяція когнітивної парадигми на дослідження лінгвокогнітивних особливостей фонетичних явищ, а також загальні методологічні засади когнітивної лінгвістики уможливають дослідження, аналіз та інтерпретацію ритмічної організації віршованих текстів у лінгвокогнітивній площині. Перспективним у подальшому вбачаємо побудову лінгвокогнітивних моделей ритмічної організації віршованих

текстів постмодернізму, прослідкувавши характер смислових відношень між лінгвокогнітивними моделями та ритмічною організацією досліджуваних віршованих текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н. Н. Диалектные концепты и категории / Н. Н. Болдырев, В. Г. Куликов // Филологические науки. – 2006. – № 3. – С. 41–50.
2. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців) [Текст] : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04, 10.02.15 / О. Р. Валігура. – К., 2010. – 484 с.
3. Воробей Н. В. Ритміко-синтаксична організація текстів афро-американської поезії / Н. В. Воробей // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». – Харків, 2011. – № 954. – С. 115–118.
4. Денисова Т. Н. Коротко про історію та теорію постмодернізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/185/5.pdf>.
5. Забужанська І. Д. Базові орієнтири дослідження ритмо-інтонаційного комплексу поетичного мовлення у лінгвокогнітивній парадигмі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць, 2014. – С. 99–103.
6. Калита А. А. Механізми породження та сприйняття мовленнєво-музичного твору [Електронний ресурс] / А. А. Калита, В. В. Марченко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 38. – С. 79 – 83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_38_26.pdf
7. Князева Е. М. Акцентно-ритмические особенности звучащего стихотворного текста (на материале русской поэзии XX-XXI вв.): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. М. Князева. – М., 2012. – 26 с.
8. Кривнова О. Ф. Ритмизация и интонационное членение текста в «процессе речи-мысли»: опыт теоретико-экспериментального исследования: автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Кривнова Ольга Фёдоровна. – Москва, 2007. – 30 с.
9. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Кушнерова О. А. Лінгвокогнітивні параметри віршованих текстів (на матеріалі збірок любовної лірики «Birthday Letters» Т. Hughes, «Споглядання дерева» В. Грабовського та «Судьбы и сердца» Э. Асадова) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. А. Кушнерова. – К., 2013. – 20 с.
11. Семененко Л. А. Функціонування маркованих прономінативів-морфостилем у сучасному поетичному мовленні / Л. А. Семененко // Вісник Черкас. ун-ту. Серія: Філол. науки. – 2011. – Вип. 213. – С. 100–105.
12. Смуциньська І. В. Художній текст як об'єкт лінгвістичного пошуку / І. В. Смуциньська // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: збірник наукових праць / відп. ред.: Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2006. – Вип. 9. – 2006. – С. 262–268.
13. Коваленко Н. А. Просодия и сознание: системно-синергетический поход / Н. А. Коваленко // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Серія: Филология. – Иркутск, 2011. – Т. № 2 (14). – С. 120–126.
14. Cook N. Tone of Voice and Mind. The connections between intonation, emotion, cognition and consciousness. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Company, 2002 – 294 p.
15. Couper-Kuhlen E. English Speech Rhythm: Form and Function in Everyday Verbal Interaction / Elizabeth Couper-Kuhlen. – John Benjamins Publishing, 1993. – 346 p.
16. Crystal D. A. Dictionary of Linguistics and Phonetics / David Crystal – Oxford: Blackwell, 2002. – 522 p.
17. Fraise P. Is Rhythm a Gestalt? / Paul Fraise // Gestalttheorie in der Modernen Psychologie. – 1975, – P. 227–232.
18. Kentner G. Linguistic rhythm and sentence comprehension in reading. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/2074236/Linguistic_rhythm_and_sentence_comprehension_in_reading
19. Lakoff J. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
20. Laver J. Principles of Phonetics / John Laver. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 707 p.
21. Mozzionacci S.J.L. The expression of emotion considered in the framework of an intonation model / S.J.L. Mozzionacci // Proceedings of ISC: A Workshop on Speech and Emotion. – New Castle, Northern Ireland, 2000. – P. 45–52.
22. Sudhoff S. Methods in Empirical Prosody Research (Language, Context and Cognition 3) / Stefan Sudhoff, Denisa Lenertová, Roland Meyer & 5 more. – Walter de Gruyter; 1 edition, 2006. – 391 p.
23. Vrabel T. Lectures in Theoretical Phonetics of the English Language and Method Guides for Seminars/ Tamas Vrabel. – Ungvar: PoliPrint, 2009. – 176 p.
24. Zellner Keller B. Revisiting the Status of Speech Rhythm // Proc. of Speech Prosody Conference 2002 (eds. B. Bel and I. Marlien), Aix-en-Provence, April 11-13, 2002. – P. 727–730.